

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.3(477)-058.862

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Албул Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: alirvol@i.ua

У статті представлено окремі аспекти державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні; виокремлено інноваційні ознаки соціального захисту українських дітей в умовах відсутності батьківської опіки. Доведено необхідність перегляду пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства в умовах сучасної євроінтеграції України, упровадження успішних підходів із світової практики захисту дітей. Обґрунтовано потребу вконсолідації зусиль держави й інститутів громадянського суспільства, спрямованій на деінституалізацію влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й переорієнтування принципів грошового забезпечення сімей із прийомними дітьми.

Ключові слова: діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; державна підтримка; соціальний захист; інноваційна діяльність; права дітей; соціальна політика; сім'ї з дітьми.

ON THE ISSUE OF STATE SUPPORT FOR ORPHAN CHILDREN AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Albul Iryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-7056-3157

E-mail: alirvol@i.ua

The article presents coverage and analysis of certain aspects of innovative activities of Ukraine in relation to social security of orphans and children deprived of parental care.

The author singles out: innovative features of Ukrainian children's social protection in the absence of parental care; the necessity of revising the priorities of the state policy in the field of child protection in the conditions of modern European integration of Ukraine; introduction of successful approaches from the world practice of child protection based on ensuring their rights and best interests, aimed at supporting the family or environment as close as possible to the family.

The study found out the innovative focus of state support for orphans and children deprived of parental care, due to the positive world experience and focused on protecting the best interests of the child and meeting vital needs; substantiated the need to consolidate the efforts of the state and civil society institutions, aimed at deinstitutionalization of the placement of orphans and children deprived of parental care, and reorientation of the principles of financial security of families which

foster children. Special attention is paid to the cooperation with representatives of business circles and international donors. There are established the main vectors of social security of orphans and children deprived of parental care: approaches to the modernization of financial institutions, approval of co-financing mechanisms from state and local budgets and approval of state standards of social services for families with children of this category. The study and analysis of regional social security programs for orphans and children deprived of parental care in the context of decentralization of power and funding have been identified as promising.

Keywords: *orphans; children deprived of parental care; state support; social protection; innovation; children's rights; social policy; families with children.*

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема сирітства є актуальною для кожної країни світу, і Україна не є винятком. Проте в різних державах, залежно від економічного становища та політичного устрою, соціально-економічного розвитку, традицій тощо, і підходи, і шляхи її розв'язання різняться за формою та змістом.

Права дитини в Україні сьогодні реалізуються в умовах економічних та соціальних суперечностей, нестабільності, що негативно позначається на розв'язанні проблем захисту дітей. На початку ХХІ ст. становище дітей значно погіршилося, з'явилася тенденція до збільшення кількості соціальних сиріт. Хоча причини, з яких діти позбавляються батьківського піклування та виховання, досить різні, проте наслідок один – дитина позбавляється конституційного права на сімейне виховання та батьківське піклування.

Одним із критеріїв стану захисту прав дитини й дитячого благополуччя в державі є кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За даними Державного комітету статистики, загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у країні становить 70 491 осіб. Із них **22 126** дітей-сиріт та **48 365** дітей, позбавлених батьківського піклування [2, с. 12].

Сьогодні актуальною є проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у процесі формування й реалізації державної та регіональної політики з питань захисту прав дітей, яка, у першу чергу, ураховувала б інтереси дітей та визначила шляхи вдосконалення системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

У дослідженнях, присвячених проблемам дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, висвітлено питання їх соціальної підтримки (Н. Комарова, Н. Коровашкіна), звернуто увагу на соціально-психологічні причини сучасного сирітства в Україні (Л. Волинець, І. Іванова, І. Пеша, Л. Пундик, М. Лавринович) на проблеми виховання дітей в інтернатних закладах (Н. Дудар) та ін.

Окрему групу наукових досліджень становлять праці науковців щодо державної підтримки дітей вказаної категорії. Так, дослідниця О. Потопахіна першою у сфері права соціального забезпечення комплексно дослідила систему заходів соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, права та гарантії зазначеної категорії дітей та осіб з їх числа у сфері освіти і праці [8]. М. Поляковою визначено окремі теоретичні та організаційно-правові засади юридичного механізму соціального захисту дітей-

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні [6]. Аналіз державної політики та стратегічних орієнтирів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в контексті реформування державної системи опіки здійснено дослідниками О. Погрібною, Т. Шевченко, А. Євдокимовою [5].

Метою нашого дослідження є висвітлення та аналіз окремих інноваційних аспектів державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні.

Відповідно до найкращого світового досвіду держава та органи місцевого самоврядування забезпечують розвиток соціальних, медичних, освітніх, реабілітаційних послуг для дітей та сімей із дітьми, можуть виділяти необхідні для цього фінансові та кадрові ресурси. Досвід показує, що система інституційного догляду та виховання дітей є не лише затратною, а також неефективною та шкідливою як для самої дитини, так і для її сім'ї та суспільства в цілому. Це актуалізувало потребу у консолідації зусиль держави, інститутів громадянського суспільства, а також необхідність розпочати реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Основними учасниками процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей мають бути держава, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, представники бізнесових кіл та міжнародні донори України.

Означена інноваційна спрямованість держави щодо соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, викристалізувалася у державному документі «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» (надалі – Стратегія) [3].

Стратегія базується на таких основних принципах: безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики; сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя; державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство; реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думок та інтересів кожної дитини; залучаються діти до прийняття рішень, що стосуються їхнього життя та майбутнього.

З метою інтегрування та координації дій для забезпечення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, зусилля заінтересованих сторін спрямовуються на реалізацію низки завдань: удосконалення законодавства для забезпечення реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; інтегрування основних принципів, цілей і завдань Стратегії у пріоритетні напрями діяльності органів виконавчої влади; запровадження механізму міжвідомчої координації дій для досягнення цілей і виконання завдань Стратегії; конкретизація та розмежування повноважень і відповідальності органів виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях щодо забезпечення прав дитини та підтримки сім'ї, сприяння у реалізації таких повноважень органами місцевого самоврядування; розроблення фінансових механізмів забезпечення

реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, розвитку послуг із підтримки дітей і сімей із дітьми; розроблення та впровадження регіональних планів реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; розроблення та впровадження системи моніторингу та оцінювання процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; упровадження механізму прийняття рішень у найкращих інтересах дитини всіма суб'єктами забезпечення та захисту її прав, а також залучення дітей до прийняття рішень із питань, що стосуються їх життя.

Розвиток ефективної та спроможної системи підтримки зростання дітей у сім'ї вимагає: виявлення сімей із дітьми, які перебувають на ранніх етапах вразливості; підтримки біологічної сім'ї дитини; розвитку мережі та забезпечення надання освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних послуг (зокрема раннього втручання, інклюзивного навчання) на рівні територіальної громади з урахуванням її фінансових можливостей і потреб мешканців; доступності послуг для дітей з особливими потребами, зокрема дітей з інвалідністю, та сімей, у яких виховуються такі діти; розвитку послуг з підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою збереження сім'ї для дитини; створення належних умов для участі неурядових організацій у наданні послуг сім'ям із дітьми; урахування в процесі стратегічного планування розвитку територіальних громад потреб сімей з дітьми; створення ефективних механізмів підтримки сімей із дітьми, що поєднують фінансову, матеріальну допомогу та послуги для сприяння батькам у виконанні своїх обов'язків з догляду та виховання дітей і подолання складних життєвих обставин; підвищення професійного рівня фахівців, які надають послуги дітям і сім'ям із дітьми, та рівня спроможності учасників процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; розроблення та впровадження механізмів моніторингу та оцінювання ситуації у територіальних громадах на забезпечення реалізації права дитини на виховання в сім'ї.

Потребують розв'язання і такі завдання: забезпечення послугами альтернативного догляду за дітьми віком до трьох років з метою припинення практики направлення таких дітей до закладів інституційного догляду та виховання дітей; ужиття заходів до припинення влаштування дітей до закладів інституційного догляду та виховання дітей з причин бідності або перебування сім'ї у складних життєвих обставинах; запровадження механізму врахування інтересів та індивідуальних потреб кожної дитини під час визначення форми її влаштування; розроблення та затвердження стандартів якості послуг альтернативного догляду за дітьми; розроблення та затвердження стандарту послуги з підготовки до самостійного життя дітей, які виховуються в системі альтернативного догляду за дітьми [3].

Відповідно до «Плану заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [4], на центральні органи виконавчої влади покладено реалізацію таких заходів, як розроблення нормативно-правових актів щодо модернізації підходів до фінансування закладів інституційного догляду та виховання дітей, зокрема

щодо запровадження механізму співфінансування з державного та місцевих бюджетів заходів з утворення дитячих будинків сімейного типу для активізації розвитку послуг із догляду дітей у сім'ї безпосередньо у територіальній громаді за місцем походження дитини, а також затвердження мінімального державного соціального стандарту щомісячного утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [1].

На соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовано постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом „гроші ходять за дитиною”, оплати послуг із здійснення патронату над дитиною та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримки малих групових будинків», прийняту 26 червня 2019 року [7].

Зазначений нормативний акт розроблено відповідно до частини другої статті 97 Бюджетного кодексу України з метою впорядкування механізму надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги конкретним категоріям населення.

Прийнятою постановою Кабінету Міністрів України затверджено:

– порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримку малих групових будинків;

– порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», підтримку малих групових будинків. Також зазначеним Порядком призначення і виплати передбачено зняття обмеження щодо сумарного обсягу грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам з метою забезпечення рівних фінансових гарантій усім дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, що виховуються у прийомних сім'ях та ДБСТ, незалежно від порядкового номера їх влаштування [7].

Головним розпорядником субвенції є Міністерство соціальної політики України, а розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення обласних держадміністрацій; структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних

держадміністрацій, виконавчі органи міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад.

Серед очікуваних результатів упровадження названого державного документа виокремимо зменшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі з інвалідністю, в закладах інституційного догляду та виховання дітей; розвиток нових видів послуг для дітей та сімей з дітьми у громаді щодо тимчасового догляду та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сім'ях патронатних вихователів та інших альтернативних форм догляду та виховання; створення фінансових стимулів для розвитку послуг з догляду дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сімейному середовищі, прискорення процесів трансформації інтернатних закладів для дітей [7].

Отже, проаналізувавши окремі аспекти державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можемо виокремити такі інноваційні ознаки соціального захисту дітей в умовах відсутності батьківської опіки:

– інноваційний розвиток української системи соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зумовлений позитивним світовим досвідом та зорієнтований на захист найкращих інтересів дитини і задоволення життєво-важливих потреб;

– реформування системи соціального захисту вимагає консолідації зусиль держави й інститутів громадянського суспільства; воно спрямоване на деінституталізацію влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й переорієнтування принципів грошового забезпечення сімей із прийомними дітьми;

– основними векторами соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зафіксованими у державних документах, є модернізація підходів до фінансування закладів інституційного типу, затвердження механізмів співфінансування з державних і місцевих бюджетів та затвердження державних стандартів соціального обслуговування сімей із дітьми вказаної категорії дітей.

Представлене дослідження не претендує на вичерпність висвітлення питання, тому перспективним буде вивчення та аналіз регіональних програм соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах децентралізації влади і фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13 лютого 2020 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print1390217513084822> (дата звернення: 17.04.2020).
2. Діти, жінки та сім'я в Україні: статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/DJS_2018_pdf.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
3. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2019).
4. План заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного

- догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2020).
5. Погрібна О. С., Шевченко Т. І., Євдокимова А. В. Державне управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Сумській області. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. Суми, 2015. № 4. С. 72–82.
  6. Полякова О. М. До питання про правову соціалізацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4(30). С. 37–382.
  7. Постанова КМ України «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплати послуг із здійснення патронату над дитиною та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримки малих групових будинків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2019-%D0%BF> (дата звернення: 17.04.2020).
  8. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1690> (дата звернення: 11.09.2019).

REFERENCES

1. About providing organizational and legal conditions of social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine No 2342-IV. (2020, February 13). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/print1390217513084822> [in Ukrainian].
2. Children, females and family in Ukraine Statistical Yearbook. (2018). Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/DJS_2018_.pdf.pdf [in Ukrainian].
3. National strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Action plan for the implementation of the first stage of the National Strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Pohribna, O. S., Shevchenko, T. I., Yevdokymova, A. V. (2015). "Public administration in the field of social protection of orphans and children deprived of parental care in Sumy region". *Visnyk Sums'kogo dergavnogo universytetu. Serii: Ekonomika*, 4, 72–82 [in Ukrainian].
6. Poliakova, O. M. (2013). On the legal socialization of orphans and children deprived of parental care. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 4(30), 376–382 [in Ukrainian].
7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of payment of state social assistance to orphans and children deprived of parental care, financial support to foster parents and foster parents for the provision of social services in family-type orphanages and foster families on the principle of "money goes for a child", payment for childcare services and payment of social assistance for the maintenance of a child in the family of a foster parent, support of small group homes". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Potopakhina, O. M. (2019). Social protection for orphans and children deprived of parental care. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1690> [in Ukrainian].